

Ř Í J E N 2 0 1 9

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20KČ

**FEDOR
GÁL**

ROZHOVOR

**BUDOUCÍ
DOKTOŘI
I UČITELÉ**

CO STUDUJÍ
ROMŠTÍ STUDENTI

**RUMUNSKÝ
BANÁT**

REPORTÁŽ

LETY

DOKUMENTÁRNÍ
FILM

POTŘEBUJETE DOUČOVÁNÍ, VZDĚLÁVACÍ KURZ NEBO HLEDÁTE STÁŽ?

**ROMSKÝ STIPENDIJNÍ PROGRAM PRO STUDENTY
NENÍ JEN O STIPENDIU!**

POMŮŽEME VÁM

**Více se dozvíte na WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ
nebo na doucovani@romea.cz
a +420 257 329 667**

**STIPENDIUM PRO ROMSKÉ STUDENTY A STUDENTKY
STŘEDNÍCH, VYŠŠÍCH ODBORNÝCH A VYSOKÝCH
ŠKOL (STIPENDIUM ORGANIZACE ROMEA).**

Chcete mít přehled o novinkách v politice, společnosti a kultuře?

ZAJÍMÁ VÁS ROMSKÁ TÉMATIKA?

Nespokojíte se s povrchní a manipulativní žurnalistikou, stojíte o ověřené zprávy a vyvážený pohled na palčivé společenské otázky?

PŘEDPLAŤTE SI ROMANO VOĎI!

Časopis pravidelně přináší rozhovory, reportáže a profily výrazných osobností, fundované analýzy aktuálních společenských témat, upoutávky a tipy na kulturní události, které stojí za pozornost, i přehledové studie, průřezy a ohlédnutí v čase.

**OBJEDNEJTE SI ROČNÍ PŘEDPLATNÉ NA ADRESE:
www.romanovodi.cz - za 200Kč**

[facebook.com/romanovodi](https://www.facebook.com/romanovodi), [facebook.com/sdruzeniromea](https://www.facebook.com/sdruzeniromea)

Víte-li o vhodném stánku, knihovně, instituci, knihkupectví, kulturním centru či jiném veřejném prostoru, na jehož polici by nemělo ROMANO VOĎI chybět, prosíme, kontaktujte redakci na romano.vodi@romea.cz. Zároveň vyzýváme potenciální zájemce o externí spolupráci – žurnalisty a fotografy – aby posílali své náměty a tipy na romano.vodi@romea.cz.

EDITORIAL

Jak léto vystřídá podzim a blíží se listopad, čím dál tím víc zas ze všech koutů zaznívá „svoboda“ a „demokracie“. Letos je to 80 let od postřelení Jana Opletala na demonstraci proti nacistům, jeho pohřbu, zatýkání studentů a zavírání škol a 30 let od pietního shromáždění k uctění Opletalovy památky, které se proměnilo v demonstraci proti komunistickému režimu a spustilo začátek jeho definitivního pádu.

K tak významným výročím jsme pozvali k rozhovoru i významného hosta, v jehož životě zanechaly obě tyto ideologie hluboké stopy – sociologa, politika, nakladatele, dokumentaristu a spisovatele Fedora Gála. „Existují meze, ale ty jsou bohužel porušovány,“ říká v něm o svobodě a demokracii – tak jak je známe dnes.

Na události před 17. listopadem 1989, během něj i po něm vzpomíná a uplynulé tři desítky let hodnotí také Stanislav Daniel a Monika Duždová. Sametová revoluce přinesla zásadní zlom i do života pana Zdeňka Gužiho, který tehdy založil lokální pobočku Romské občanské iniciativy (ROI) a za Občanské fórum se dostal jako poslanec do České národní poslanecké rady.

O možnostech studia, které dnes mají romští studenti, si s některými z nich povídala Rena Horvátová. „Stále častěji se můžeme setkat se studenty IT, pedagogiky nebo v nemocnicích vidat studenty medicíny,“ říká. Podívali jsme se také na oslavy Mezinárodního dne romského jazyka nebo na život krajanů v rumunském Banátu, ze kterého přivezl reportáž Lukáš Kotlár.

A v neposlední řadě vám představíme výjimečný dokument našich kolegů, který poctivě mapuje uplynulých dvacet let peripetií boje za odstranění vepřína v Letech u Písku, stručně a výstižně nazvaný LETY.

Přeji vám zajímavé čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

RV 10/2019

3 Obsah / Editorial

4 – 7 Romové jako by za nás Židy nosili
žlutou hvězdu dodnes

Rozhovor s Fedorem Gálem

Rena Horvátová

8 Doma u cizích

Den na periferii

Stanislava Ondová

9 Půlminuta svobody

Komentář

Stano Daniel

10 – 11 Neuměla bych už žít v nesvobodě

Aktuálně/30. výročí sametové revoluce

Monika Duždová

12 – 14 Studují stomatologii, IT i pedagogiku
a jsou to Romové

Zblízka

Rena Horvátová

15 Mezinárodní den romského jazyka

Aktuálně

Jana Baudyšová

16 – 17 Rumunský Banát

Reportáž

Lukáš Kotlár

18 – 21 Zdeněk Guži – Ze slovenské osady přes armádu
k ROI / O Zdeňkus Guži – Khatar slovačiko
romano gav prekal e armada andre ROI

Historie

Jana Hejkrliková ml.

22 Dokumentární film LETY

Kultura

Lenka Jandáková

Přední obálka: Fedor Gál (foto Petr Zewlakk Vrabec),
zadní obálka: Miss ČR 2019 Nikola Kokyová (foto Jiří Šubrt).

Číslo: 10 / 2019
Ročník: XVI
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR
a německé nadace
„Připomínka, odpovědnost
a budoucnost“.

Redakce:
Renata Berková, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Stanislava
Ondová, Renata Kováčová,
Zdeněk Ryšavý, Kristina
Dienstbierová, Lenka
Jandáková

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987
E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz

Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová
Editor:
Zdeněk Ryšavý
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová
Korektury romského
jazyka:
Lada Viková
Grafika:
Bantu Design s. r. o.
Inzerce:
Zdeněk Ryšavý
Předplatné:
romanovodi@romea.cz
Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.
Distribuce:
Dub, s. r. o.
Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

ROMOVÉ JAKO BY ZA NÁS ŽIDY NOSILI ŽLUTOU HVĚZDU DODNES

Rena Horvátová / Foto: Nikola Ramešová

„Já chci vědět, že když jdu tady po Jiřáku po náměstí, tak 30 % lidí, kteří mě míjejí, až pro ně nastanou dobré podmínky, tak mi prostě jednu vrazí nebo mě budou chtít lynčovat,“ vysvětluje sociolog, politik, nakladatel, dokumentarista a spisovatel **Fedor Gál**, proč čte diskuse pod svými příspěvky.

Po revoluci jste spoluzaložil nakladatelství GplusG, které přispělo k tomu, že u nás začaly vycházet knihy s romskou tematikou.

Narodil jsem se v koncentračním táboře a jsem Žid. Vím, co znamená ghetto a ostatné dráty, a vím, co znamená nemít elementární pocit příslušnosti k majoritní společnosti. A tato moje osobní zkušenost a zkušenost mých rodičů a prarodičů se mě drží celý život. Čili když jsem založil nakladatelství, tak jsem automaticky věděl, že budu vydávat literaturu, která mi je blízká. Tedy knihy o holokaustu nebo týraných dětech. Nechtěl jsem vyhledávat autory v nějakém portfoliu, obracel jsem se na ty, které jsem znal a důvěřoval jim. A takto jsem se dostal k Marcusovi Papemu, Paulovi Polanskému, Luboši Zubákovi, a tak jsem se dostal i k prvním knihám o romském holokaustu, o kterém jsem do té doby nic nevěděl.

První kniha, kterou jsme vydali, byla o romském holokaustu v Letech u Písku od Markuse Papeho. A nikdo vám nebude věřit. Shodou okolností jsem byl nedávno na premiéře dokumentárního filmu Lety a také na vernisáži Markuse Papeho o Jiřím Letovovi. Čili můj zájem o tato témata trvá již několik desetiletí, ale dostal jsem se k tomu přes osobní gravitaci k tomuto tématu. Můj vůbec první kontakt s romským holokaustem byl šokující, protože jsem o tom nevěděl! A to mluvíme o počátku devadesátých let.

Vždy jste otevřeně mluvil o svém židovském původu a osudu vaší rodiny. Jak jste vnímal setkání s romskými pamětníky a jejich obavy mluvit o holokaustu?

Víte 91 procent mé rodiny zahynulo během holokaustu. Má máma a její sestra přežily, nikdo jiný. Ale u nás se o tom nikdy nemluvalo. Když na mě děti v Bratislavě začaly pokřikovat „ty židáku“, tak já jsem nevěděl, co to znamená. To, že jsem se narodil v Terezíně a že to byl koncentrační tábor, jsem se dozvěděl, až když jsem byl na škole. Velmi často jsem přemýšlel, proč o tom naše máma nikdy nemluvila. Moje dedukce mi říkala, že to musely být natolik traumatické zážitky, že všichni ti lidé to v sobě chtěli schovat, pohřbit, nemluvit o tom. Jejich důstoj-

Foto: Petr Zewlakk Vrabec

nost byla velmi ponížena a oni o tom nechtěli mluvit. Kdybych nepotkal lidi, kteří přežili Terezín a mluvili o tom všem, tak nic nevím, a to jsem byl už hodně dospělý. A kdybych nečetl knihy Arnošta Lustiga o Terezínu, tak opět o tom nic nevím. Naše máma mlčela a mlčela i její sestra.

Konfrontoval jste s tím rodinu?

Konfrontoval. Mně to nedalo spát. Začal jsem pátrat v dokumentech, vyhledávat lidi, začal jsem sám sepsovat příběh naší rodiny, který byl šíleně útržkovitý. Natočil jsem film, napsal knihu a myslím si, že tohle přesně platí i pro Romy, protože o tom, co prožili za holokaustu, také většina z nich nechce mluvit. Vzpomínám si, jak jsme s Markusem Papem dávali do kupy pro Washingtonské muzeum holokaustu a pro Yalskou Universitu výpovědi přeživších Romů, kteří prošli holokaustem. A úplně první rozhovor jsme dělali s nádhernou starou paní, která mi velmi připomínala moji mámu. Dlouho jsme ji přesvědčovali, aby rozhovor na kameru poskytla. Nakonec se nám to podařilo, ale měla podmínku, že bude sedět zády ke kameře. To byl pro mě takový šok, protože ta krásná statečná paní, která přežila hrozný věci, neměla ani desetiletí po válce odvahu ukázat svůj obličej, aby nepoškodila sebe a své děti.

Jak si to vysvětlujete?

Strach! Zatímco židovští přeživší mlčeli, knihy o holokaustu a nacismu vycházely bezprostředně po válce. Ale u Romů přetrvává strach dodnes. A to je pro mě

děsivé. Romové jako by za nás Židy nosili žlutou hvězdu dodnes. Vypovídá to o tom, že Židé byli majoritou akceptování mnohem rychleji a mnohem víc než Romové. Teď nechci jít po příčinách, jakože toho Žida na ulici nerozpoznáte podle barvy pleti, protože musíte mít zvláštní šestý smysl, abyste podle nosu nebo očí rozpoznala Žida od ostatních. Romové jsou na ulici více viditelní a slíznou to. Říká se, že Židé jsou lidé knihy a Romové zase verbalizace, mluvení, hudby, zpěvu, tance. A díky tomu, že u Židů mělo tradičně vysoký status vzdělání, tak se jich spousta dostala do intelektuálních elit. Jsou to advokáti, učitelé, vědci, ale u Romů je jiná tradice a jiná kultura, takže na tom pomyslném žebříčku sociálního statusu byli postaveni jinak než Židé.

Ti byli také vždy naučení žít v „diaspoře“, ale všechny ty pohyby ve společnosti, které vedly k integraci Židů do majoritní společnosti, byly doprovázeny jejich potřebou asimilovat se. Například němečtí Židé chtěli být Němci a chtěli být součástí většiny. Zatímco Romové v sobě měli zakořeněný jiný kulturní stereotyp, pro ně byla na prvním místě rodina a důležitou součástí zastávala i komunita. Takovému „držet pohromadě“ bylo pro Romy silnější. Každé uvolnění antisemitismu ve společnosti znamenalo pro Židy, že se snažili do té majoritní společnosti vplout, ale pro Romy bylo tohle mnohem, mnohem těžší. Co spojuje Židy a Romy a vždycky je i spojovalo, byl ten úděl žít na okraji společnosti a pokaždé, když se společnost ocitla v krizi, tak byly tyto dvě skupiny pod palbou. A říkám to dnes

Foto: Petr Zewlakk Vrabec

a úplně naplno – Romové byli a jsou pod větší palbou než Židé.

Zmínil jste, že Romové stále nosí pomyslnou židovskou hvězdu, co si pod tím představít?

Židovská hvězda je pro mě symbolem vyloučenosti. „Hele Žid!“ A když se symbol vyloučenosti stane součástí legislativy státu, jak se to stalo u národního socializmu, tak to znamená, že je posvěcené dokonce i státní autoritou, že si na takového člověka, který je stigmatizovaný a označovaný, můžete klidně sáhnout, můžete ho zabít, okrást, nedat mu práci, zavřít ho, strčit ho za ostnaté dráty... A Romové jsou stigmatizováni i dnes, po třiceti letech demokracie. To pak přeci nejsou rovnocenní spoluobčané! Můj kamarád výtvarník Ruda Dzurko, který už není mezi námi, namaloval triptych obrázků, které pojmenoval Nacismus, komunismus a tato demokracie. A tím triptychem chtěl říct, že i když se mění režim, tak bohužel se ten úděl Romů příliš nemění.

Má mít podle vás svoboda slova nějaká omezení, nebo si

demokratická soutěž názorů poradí i s otevřeně rasistickými postoji, jak je reprezentovaly třeba slogany o deratizaci v Mostě?

Ta omezení jsou definována. Jak sáhnete na svobodu a život někoho jiného, tak jste podle pravidel hry mimo. My máme dokonce v legislativně zakotveno, že vyznávání zhovadilech ideologií komunistické a nacistické propagandy je mimo zákon, a přesto tady máme komunistickou stranu. Sáhnout na něčí svobodu a jeho práva je trestný čin, a přesto když jsme podali s partou lidí trestní oznámení na předvolební ústecké billboardy, nic se nestalo. Po půl roce jsme dostali oznámení ze soudu, že to nebylo shledáno trestným činem. Ale udělali jsme to. Čili existují meze, a ty jsou bohužel porušovány.

Dneska mi volal můj kamarád Andrej Bán, který spoluzaložil organizaci Zabudnuté Slovensko. Jezdí po celé zemi a diskutují i s nacisty, vedou tzv. dialog v terénu, což je důležitá věc. A on mi celý zděšený volal, že zveřejnili na Facebooku nějakou výzvu a že za 24 hodin je tam sto komentářů a z nich je devadesát

doc. PhDr. FEDOR GÁL, CSc. (1945)

se narodil v koncentračním táboře Terezín. Vystudoval Chemicko-technologickou fakultu SVŠT v Bratislavě, působil v Sociologickém ústavu Slovenské akademie věd, na Fakultě sociálních věd UK v Praze a na pražské VŠE jako sociolog a prognostik. Před rokem 89 patřil k nejznámějším disidentům. V průběhu sametové revoluce inicioval vznik hnutí Verejnosť proti násiliu, kterému předsedal. Byl poradcem Federální vlády ČSSR. Spoluzakládal TV Nova a v 1995 knižní vydavatelství GplusG. Od roku 2009 se věnuje filmové dokumentaristice (Krátká dlouhá cesta, Dobré ráno Slovensko, projekt „Pro Natálku“). Své názory pravidelně publikuje na blogu www.fedorgal.cz a knižně (O jinakosti; Víze a iluze; Lidský úděl ad.) Od roku 1992 žije v Praze.

pět absolutně agresivních a nechutných. A já mu říkám, Andreji, pro Boha já to zažívám třicet let! Podívej se, já jsem zakázal komentáře na mém blogu, ale když napíšu někam „dobré ráno“, tak se mi objeví plno antisemitských a odporných komentářů. A on se mě ptá, jestli to čtu, tak mu říkám, že 40 % z toho opravdu čtu. Je to sice hrozné a bolí to, ale já chci vědět, kde žiju. Já chci vědět, že když jdu tady na Jiřáku po náměstí, tak 30 % lidí, kteří mě míjejí, až pro ně nastanou dobré podmínky, tak mi prostě jednu vrazí nebo mě budou chtít lynčovat. Je dobré to vědět, člověk má být obezřetný, ostražitý, má bojovat, má se bránit a má mít názor. Jak se jinak dovíte, co je zlo, když se ho nedotknete? Vlastně bychom ani nevěděli, co je dobro, kdyby nebylo zla.

Ta demarkační linie je jasná. Tam, kde hrozí násilí, a tam, kde jde o život, tak tam není zapotřebí váhat ani pět minut. Víte něco jiného je, když vám někdo řekne „ty židáku smradlavý“, ale něco jiného je, když vás někdo kvůli původu nezaměstná a vy nemáte prostředky na uživení své rodiny a musíte žít v nuzných podmínkách v ghettu. A Romové zažívají spíše to, že když se člověk jmenuje

Demeter nebo tak jako vy Horvátová, tak ho ani nepozvou na pohovor. Anebo přijde někdo, kdo se jmenuje Gál, a oni vidí, že je černý, tak už to volné místo nemají. To mě hrozně štve.

Jak se díváte na to, že nikdy nedošlo k odškodnění romských žen, a to i přesto, že se jim omluvila Fišerova vláda?

Vzpomínám, jak za mnou přišel Marcus Pape s Čeňkem Růžičkou a jak jsem angažoval právníka, který dal dohromady dokument a vznikl Výbor pro odškodnění obětí romského holocaustu. Vzpomínám si na Markuse a na všechny ty kolem, kteří museli doslova lidi vyhledávat a museli jim říkat, jakým způsobem se o to odškodnění ucházet. Svým způsobem to byla složitá procedura. Tady se projevilo i to, že židovská komunita byla lépe organizována a že v ní bylo více lidí, kteří dokázali komunikovat v mnoha jazycích při jednání s úřady v zahraničí.

Každé společenské změny vždy tvrdě dopadají na příslušníky menšin. Bylo tomu tak i v případě Romů v 90. letech?

Pamatuji si na velké rodiny, které se daly do pohybu hned po listopadu 89 do Holandska, Británie, Německa a uplatnily se tam. A to vím moc dobře, protože mnozí z nich byli mí dobří kamarádi. Ta radikální změna spočívala v tom, že padly zábrany, což jim umožnilo zkusit život jinde. První zkušeností bylo, že jejich děti mohly studovat. Mnozí z těch, co odjeli, si našli netradiční zaměstnání mimo svou komunitu. To jsou ty pozitivní změny. A ti, co tady zůstali, museli čelit stejným problémům jako zbytek populace. Problém nezaměstnanosti pro nás byl úplně novým jevem. Šíření drog a organizovaného zločinu byl opět nový problém, který nikdo nečekal. A samozřejmě slabší lidé byli tímto vším intenzivněji zasaženi a konfrontováni daleko více než ti ostatní. Například Romové ve slovenských osadách nebo u nás v ghettech byli mezi prvními, které zasáhla nezaměstnanost, drogy a kriminalita.

Dnes se Romové, na rozdíl od 90. let, neobjevují ve vrcholné politice. Koncept romské strany selhal...

Ted jsem shodou okolností publikoval na Slovensku text, kde jsem napsal, že poslední občanská kandidátka ve svobodných volbách byla z hnutí Veřejnost proti násilí v roce 1990. Na naší kandidátce byli Romové, Maďaři, ekologičtí aktivisté, dokonce tam byli i ti reformní komunisté z Klubu obroda a my jsme vůbec nerozlišovali etnicitu, náboženství a takovéto věci, prostě byli na kandidátce, ale to bylo naposled. A také byli ve vládě a v parlamentu, jak v českém, tak ve slovenském. Dnes jsou na Slovensku čtyři maďarské strany, z čehož mi stojí na hlavě vlasy hrůzou, protože čím víc se budeme rozlišovat kvůli etnicitě nebo náboženství, tím to bude horší.

Foto: Petr Zewlakk Vrabec

Proč není v médiích více romských moderátorů? Proč se dává tak málo prostoru Romům, menšinám?

My jsme si byli ještě v době, kdy byl Ivo Mathé ředitelem České televize, stěžovat, že se Romové neobjevují na obrazovkách jako novináři a moderátoři. Nemělo to velký výsledek. Rád bych viděl Roma v běžném zpravodajství. Aby média měla občanský charakter. Abych nemusel jít na Romeu, když chci zjistit, co se děje nového v romské komunitě, ale aby stačilo otevřít si jakékoliv zpravodajství, pustit si rozhlas a nemuset čekat na romské vysílání. Tento typ etnické, náboženské selekce mě velmi štve, protože to právě vytváří tu vyčleněnost.

Rasistické vraždy 90. let jsou téměř zapomenuté. Je to důvod, proč jste se rozhodl dokumentovat příběh Natálky?

Vzpomínám si přesně, že mi to ráno telefonoval Markus Pape a líčil mi, co se stalo. Kouknul jsem na internet a hned zavolal svému kamarádovi kameramanovi Martinovi Hanzlíčkovi, sedli jsme do auta a po cestě jsme kontaktovali kamaráda dětského psychiatra Petra Pötheho. A pak se ozvala i Milena Tučná a i s dárečky si přisedla do auta a jeli jsme za rodinou popálené Natálky. Petr Pöthe záhy zjistil, že jsme na to slabí, protože oni potřebovali permanentní terapii a z Prahy do Budišova to bylo čtyři hodiny autem, takže Pöthe vybral Přemka Mikoláše, terapeuta z Havířova, a zavolal mu a řekl mu: „Přemku, pomáhej nám, protože pro nás to není možné tam jezdit každý týden.“ To nebyly instituce, to nebyl stát, to byli lidé, které nebylo nutné přesvědčovat, okamžitě do toho šli. Petr Pöthe, který je zkušený psychoterapeut, říkal: „My nesmíme vytvořit situaci, že ta rodina na nás bude závislá. Naše mise je pomoci jim opět žít, postavit je na nohy.“

Jste s rodinou stále v kontaktu?

Když chci dnes vědět, jak se rodině Natálky daří, zavolám Kumaru Vishwanathanovi. Naposledy mi řekl, že když Bůh dá, tak jejich nejstarší dcera Kristýnka bude maturovat, a to není maličkost, protože jednou na ní bude tíha celé rodiny. Ta mladší, Kornelka, má dítě a partnera a Natálka má před sebou další sérii operací, protože umělá kůže neroste. Natálka už je velká holka, ale to břímě si ponese po zbytek života, protože je jím už navždy poznamenána. A co je úžasné, že rodiče jsou stále manželé. Taková gádžovská rodina by se už možná padesátkrát rozvedla, kdyby byla konfrontována s takovými tíživými problémy.

Pamatuji si, jak byla Kristýnka pozvána tehdejším premiérem Fišerem do Londýna, byla u nich asi týden, my jsme ji doprovázeli na letiště. A když jsme po týdnu na ni opět čekali a vezli ji z letiště domů, tak jsme se jí ptali, na co se těší nejvíce, a ona se slzami v očích říká „na naše“. To byste mezi gádži podle mě tak lehce nenašla. Ona se vrací po traumatizujícím zážitku, z Londýna, kde měla všechno, a jediné, na co myslí, je, aby už byla se svou rodinou. To je ta inspirující silná příslušnost, sounáležitost a vzájemná péče o členy romských rodin.

DOMA U CIZÍCH

Podle vyprávění Jaroslava P. napsala Stanislava Ondová / Foto: Pixabay

Nejsem Rom, ale cítím se jím být. Celý život se kamarádím s Romy. Můj nejlepší kamarád je Rom. Pamatuji si dodnes, když jsem ho viděl první den ve školce – dva vystrašení malí kluci, co chtěli domů za mámou a měli slzy na krajíčku.

Roman pochází z velké rodiny, má pět starších sourozenců. Jeho táta je řidič autobusu, máma švadlena. Do tří-pokojového bytu se jich vešlo sedm. Kdykoliv jsem tam přišel, pohostili mě a vždycky se někdo zeptal, jak se mám. U nás doma jsme žili ve stejné velké bytě – já, sestra a rodiče. Můj táta dělal řeckořímský zápas a byl v tom opravdu dobrý. Jako dítě jsem ho dost obdivoval. Máma pracovala jako prodavačka. Byli jsme skoro normální rodina. Skoro proto, že si uvědomuju, že moje máma je rasistka. Nesnášela mé kamarády, mluvila o nich jako o „cikorkách“, „parazitech“, nebo „kofolách“, a když byla v ráži, tak to byly vždycky jenom „černé svině“. Neměl jsem ji v těch chvílích rád.

Po jednom prohraném zápase začal brát táta drogy. Nejdrív marihuanu, teď je na perníku. Už s námi nebydlí. Když s tím začal, všechno se zhroutilo. Kdykoliv přišel domů, chtěl po mémě peníze, a když žádné neměla, sebral z bytu, co se dalo prodat. A když nic nevzal, mámu alespoň zbil. Já se ségrou jsme se zamykali v pokoji a čekali, až ten křik a hádky ustanou. To mi bylo deset, ségře dvanáct. Často jsem ze školy utíkal k Romanovi domů, hráli jsme si a psali úkoly. Všichni věděli, co se u nás doma děje. Jednou mi Romanova máma řekla: „Vydrž to, chlapče. Choď sem, jak často chceš, ale vydrž to. Jednou se odstěhuješ.“

Bylo mi tehdy asi patnáct, když jsem jednou přišel domů a našel v kuchyni sedět mámu s cizím mužem. Byl to její přítel a začal s námi bydlet. Se ségrou jsme vlastně měli radost, protože jsme si mysleli, že je konec otcova teroru. Asi po půl roce, když jsem přišel od Romana domů, jsem jednou našel ségru ležet na zemi. Šaty měla potrhane a pusou rozbitou. Báł jsem se k ní přiblížit, protože jsem si myslel, že je mrtvá. V kuchyni seděla máma, pila kafe a kouřila. „Neměla ho provokovat, co si myslíš? Chodíš tady nalehko. Není to jeho vina, může si za to sama.“ Oněměl jsem a nevěděl, jak mám s tímhle vědomím dál žít.

Ten večer jsem sestru po dlouhé době držel za ruku. Ráno zůstala v posteli, do školy nešla, a když jsem se vrátil domů, byla pryč. Večer jsem pod polštářem našel dopis na rozloučenou. „Neboj se o mě, odjíždím, a až budu mít svůj byt, ozvu se ti.“ Ozvala se přesně po deseti letech.

Doma jsem pak trávil co nejméně času. V šestnácti jsem nastoupil na učiliště, chtěl jsem být automechanikem. Roman se učil líp, vzali ho na průmyslovku. První rok jsme zvládali oba dobře. Sice jsme se neviděli tak často, ale pořád jsem u nich přespával. Ve druháku mi Roman řekl, že příští rok odjede na výměnný pobyt do Holandska. Byl jsem za něj rád, ale na druhou stranu jsem si sám pro sebe říkal, kde teď budu? Začalo mi vrtat hlavou, že jsem prakticky závislý na svém kamarádovi, a rozhodl jsem se pro razantní změnu. Našel jsem si práci. Začal jsem pracovat na stavbě, měl jsem dobrý plat. Chtěl jsem si našetřit peníze na kauci a pronajmout si garsonku.

Po půl roce jsem měl dostatek peněz. Schovával jsem si je u Romanovy mámy. V den podpisu nájemní smlouvy a složení kauce, kde byla pro moji nezletilost Romanova máma jako garant, jsem si vyzvedl peníze a šel si k matce sbalit zbytek svých věcí. Poslední, co

si pamatuji, je okamžik, jak se skláním nad postelí, kde mám rozházené věci, a pak jen bolest a pak nic. O týden později jsem se probral v nemocnici. Roman mi vyprávěl, že když jsem se dlouho nevrátil, věděl jsem, že jsem nepřišel, vytyšili, že je něco špatně. Roman a jeho rodiče se rozjeli do bytu mé matky. Odmítla je pustit dovnitř a zapřela mě. Všimli si ale mého batohu v předsíni. Romanův táta rozrazil dveře a našel mě na zemi ležet v krvi. Zavolali záchranku a policii.

Přítele mé matky zadrželi. Ten pocit, že jsem vlastní mámě ukradený, byl hrozný. Peníze jsem samozřejmě už neměl, matčin přítel je všechny naházet do automatu. Ztrácel jsem naději. Po opuštění z nemocnice jsem se už do školy nevrátil, věděl jsem, že musím pracovat a postarat se o sebe.

A pak se stal zázrak. Romanova sestra se odstěhovala k příteli a jejich máma mi nabídla její pokoj. „A vrátíš se do školy! Tu práci si nech jen na víkendy. Jo a odpadky se samy nevynesou a nádobí se samo neumyje,“ řekla mi tenkrát. Nevěřil jsem svým uším. Sedl jsem si na postel a brečel jako malý kluk. Měl jsem znovu domov a náhradní mámu, které na mě opravdu záleží.

●

PŮLMINUTA SVOBODY

Stano Daniel / Foto: Andrej Gábor

Je listopad a venku prší. Stojím u mámy v kuchyni a ještě mám na čele kapky. V tomto bytě jsem vyrůstal a znám každý jeho detail. Od dveří do kuchyně to trvá přesně 30 vteřin – jsou pro mě cestou do dětství. Celé mi to běží hlavou.

VTEŘINA TŘICÁTÁ

Odemykám dveře. Nedají se vyrazit ani jen tak rozbít. Bez klíče se nedostanete dovnitř ani ven. Je to taková soukromá železná opona.

Jako bych slyšel tátu, který nikdy nechápal, proč si nemůžeme uklidit boty. „Na vojně tě to naučí, tam se s tebou párat nebudou,“ říkával. Když máma přidala poznámku, že je v bytě nepořádek jako v tanku, rázem se kolem vojny točilo všechno. Pořád nás ve škole cepovali, abychom byli připraveni, až přijde válka.

Pak přišla revoluce a přípravy přestaly. Zrušili i železnou oponu, Berlínskou zeď, neporazitelnost Sovětského svazu, ale hlavně tu vojnu. Jednoho dne vzali všem klukům naději, že z nich vojna udělá opravdové chlapy. Teď se musí učit uklízet boty jinak.

VTEŘINA DVACÁTÁ PÁTÁ

Tak jako teď přicházím já, vracel se i táta z pracovních turnusů. Jako mnoho dalších Romů chodil po stavbách v Čechách a na Moravě. Patřil mezi ty, co postavili Prahu. Anebo Brno. I pro něj byla 90. léta symbolem ztráty zaměstnání. Vlastně to byl ten méně bolestivý projev rasismu. Ne lepší než ten druhý. Jen to miň bolelo, fyzicky.

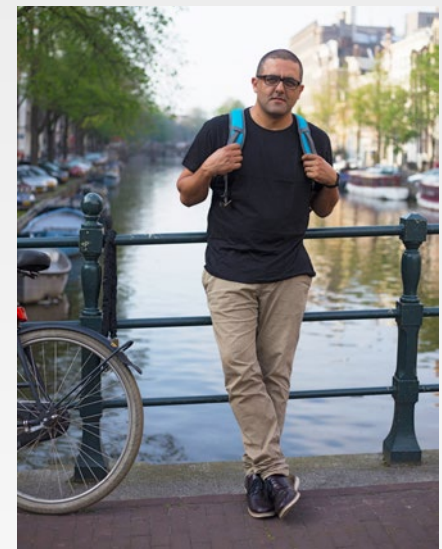
Vzpomínám si, jak otce napadli. Vlastně ani nevím, jestli šel tehdy na policii. On toho ani moc nevěděl, jen že to byli náckové. Na druhý den jsem chtěl nácky zabít já. To jak zaútočili na otce – tak začínají války. A to jak jsem chtěl útočit já – tak se války udržují.

Bylo super, že mezi Českem a Slovenskem válka nevypukla. Politici se neháдали a lidé možná ještě stále netušili, co se vlastně děje. Najednou jsme si u nás ve Skalici museli zvyknout na to, že na cestu do Hodonína potřebujeme projít hraniční kontrolou. Trochu zvláštní. Třeba jako hokej na olympiádě před 25 lety, v Lillehammeru 1994, kde tenkrát poprvé nastoupili Češi a Slováci samostatně.

VTEŘINA DVACÁTÁ

Zavibruje mi telefon. Svůj první jsem si koupil před 20 lety. Uměl volat

a textovat. Neuměl internet, Facebook, ani YouTube. Stejně jsem byl za frajera. Internet v kavárně se platil na minuty, člověk neklikal jen tak na cokoliv. Anebo třeba jo. Jen toho obsahu bylo tak nějak miň a nemuseli jsme stále zvažovat, jestli to je pravda.

Moje máma jen tak něčemu nenaletí. Nesdílí na sociálních sítích obsah z divných stránek, nerozdává palce nahoru na kdejakou hloupost. Těch je tam však stále víc a víc. Klikněte sem a vyhrajte auto, stačí napsat barvu a označit někoho, s kým budete jezdit. A nezapomeňte dát svůj like naší stránce. Ona se pak časem změní na Strážce českého království a bude sdílet rasistický obsah.

Ale internet je jinak fajn. Ještě před pár lety si rodiče neuměli představit, že by na počítači sami cokoliv dělali. Dnes přes něj máma dokáže zaplatit účty.

VTEŘINA PATNÁCTÁ

Připomene mi to dobu před 15 lety – bylo mi 24 let a ještě jsem neměl syna. Když v tom věku byla máma, měla tři děti a mně už bylo pět. Kdysi měli Romové hodně dětí. Jenže už stará lidová romská moudrost to přesně popsala: bohatý má hodně peněz a chudý dětí. A tak i Romové, kteří se na sociální pyramidě posunuli, mají děti

méně nebo je mají později. V sociálním vyloučení, v osadách a městských ghettech věci zůstávají postaru. Děti je tam mnoho, ale příležitostí na lepší život pramálo. Od mých prarodičů bez vzdělání k mojí pozici v mezinárodní společnosti jsou to tři generace. Tři generace správných rozhodnutí a ne skutečná dávka štěstí.

VTEŘINA DESÁTÁ

Ještě za komunismu visel na stěně bronzový talíř s nápisem New York. Byla to asi celkem odvaha. Na střední jsme jednou měli úkol udělat interview s někým z rodiny. Zeptal jsem se babičky, co by ještě chtěla zažít. „Někdy bych se chtěla podívat do Ameriky,“ odpověděla. Nikdy se jí to nesplnilo. Já už tam byl několikrát. A vždycky, když jsem v New Yorku, vzpomenu si na ni, na bronzový talíř, na všechny nesplněné sny a na odříkání minulých generací, díky kterým si já dnes sny plnit mohu.

VTEŘINA PÁTÁ

Stojím tu s mámou a vidím těch 30 let svobody. V listopadu 89 jí bylo 30 let. Taky hned přišla o práci a učila se žít v kapitalismu za běhu a při péči o tři děti. Roky útrap jsou na ní trochu vidět. Kdysi taky párkrát řekla, že za komunismu bylo líp. Jenže dnes už ví, že její syn by asi byl v kriminále. Možná za nelegální překročení hranic, možná za rozvracení republiky, protože by si dovolil něco kritizovat. To totiž dělám i dnes. Upozorňuji na sociální problémy a na to, že někteří lidé to mají těžké tam, kde by se to dalo řešit.

Transformace, která začala v roce 1989, ještě stále neskončila. Ideály pravdy a lásky už mnozí vzdali a až příliš často slyšíme, že je dnes život horší než před 30 lety. Trochu nerozumím, že to lidé píšou na sociální sítě ze svých smartphonů, z mobilního internetu. Možná to jen potvrzuje, že o těch benefitech demokracie musíme víc diskutovat.

Nezapomeňme si to ale i trochu užít. Občas bychom měli vypnout a žít jen pro ten moment. Protože i to nám demokracie umožňuje.

●

NEUMĚLA BYCH UŽ ŽÍT V NESVOBODĚ A NA VŠE JEN KÝVAT HLAVOU

Monika Duždová / Foto: Pixabay

Bylo mi jednadvacet let, měla jsem tři malé děti a byla jsem už vdaná, když se v listopadu osmdesátém devátém začaly dít věci, kterým jsem v prvních chvílích nerozuměla. Ale podporovala jsem studenty v tom, že chtějí školy pro všechny a volají po dialogu a že se domáhají svých práv, a v těch chvílích jsem chtěla být s nimi.

Zvlášť, když televize začala vysílat živé vstupy a mimořádná vysílání z demonstrací ve velkých městech. Postupně se mi otevíraly oči a všechno, co před tím říkával můj otec i můj dědeček, ať už o KSČ nebo o lidech, kteří byli vězněni jen proto, že řekli něco na prezidenta nebo na někoho, kdo zastával nějakou funkci ve vládě nebo v komunistické straně, mi nyní začalo dávat smysl. Byla jsem jako ochromená, když jsem z televizního záznamu viděla, jakým brutálním způsobem policie bila hlava nehlava studenty a všechny, kteří jim přišli pod obušky. V ten večer 17. listopadu se ve mně něco vzbouřilo a věděla jsem, že nebudu stát stranou.

Ano, dalo by se říci, že do těchto

chvil vše bylo v pořádku. Měli jsme práci, střechu nad hlavou a neznali jsme hlad. Žili jsme si klidně svůj život, manžel chodil do práce, dělal svářeče v nedalekém Velkém Šariši v tehdejším ČKD. Nevnímali jsme, co se kolem nás děje, a diskriminaci či rasistické výroky ze strany majority, ve školách a na pracovištích, jsme brali jako samozřejmost a vůbec jsme se nad tím nepozastavovali. Ale v těch listopadových dnech se ve mně něco zlomilo a řekla jsem si, že i my máme svá práva a také my Romové jsme lidé!

Pamatuji se, že k nám přijel z Havířova na návštěvu můj bratr se ženou. Venku bylo už dost chladno. V podvečer jsme se se švagrovou vydaly do místní

vesnické restaurace. Před jejím vchodem se shlukovali lidé a povídali si o tom, co čeští i slovenští studenti provádějí. Prý „rozvracejí socialistické zřízení“ a že jsou to jen jejich výmysly a tak podobně. Ale byli i tací, kteří říkali, že už je načase, že už dost bylo totality a nesvobody. Když jsme se vrátili domů, v televizi akorát vysílali zprávy o událostech v Praze. Tisíce studentů z celého Československa pochodovaly náměstím a křičely: „Máme holé ruce! Svobodu!“ Nikdy pro mě zprávy nebyly zajímavé, dávali tam většinou to, jak se máme dobře v naší socialistické zemi a jak se mají lidé v kapitalistických zemích špatně. Ale tentokrát to bylo jiné. Lidé zaplňovali náměstí a skandovali hesla o svobodě

a demokracii, o svých právech, o reformách ve školství o dialogu. Byly jich tisíce a všichni byli za jedno. Šla z nich obrovská síla a energie.

O pár dní později se na Slovensku začalo formovat hnutí Veřejnost proti násilí, VPN, a v Čechách Občanské Fórum, OF. Sympatizovala jsem s VPN, a když mi to situace (měla jsem malé děti) dovolila, chodila jsem na veřejná setkání do Prešova i do Košic. Všude jsem hovořila o našich problémech, o našich právech i požadavcích na změnu. Setkávala jsem se s místními autoritami, které automaticky převlékaly kabáty, a bylo mi z nich na zvracení. Charakter lidí se ukazoval v plné míře.

Podobná veřejná setkání začali organizovat i Romové a já žasla, kolik vzdělaných a inteligentních Romů máme v celém tehdejším Československu. Byla jsem až dojemně hrdá. Do té doby jsme neměli možnost dozvědět se o Romech i něco pozitivního, vždy se poukazovalo pouze na ty špatné a negativní věci. Zvláště pokud Rom pocházel z malé vesnice nebo osady a neznal víc než okresní město. I já jsem měla možnost poznat osobně jednoho vzdělaného Roma, který mě učil zeměpis na gymnáziu v Sabinově v osmdesátém druhém roce, dnes už PhDr. Františka Godlu. Gymnázium jsem ale nedokončila, protože jsem se stala velmi brzy maminkou a věnovala jsem se své rodině. A právě i tyto události mě vyprovokovaly k tomu, že jsem se po čase vrátila do školy a dokončila jsem gymnázium. O několik let později jsem úspěšně zakončila i vysokou školu, díky čemuž jsem se mohla věnovat a pomáhat romským dětem ve školách na Slovensku i v Anglii. Díky vzdělání jsem měla možnost spolupracovat se Slovenským rozhlasem

Václav Havel a Emil Šćuka (Foto: archiv Emila Šćuky)

a podílet se na přípravě romských pořadů a upozorňovat skrze ně na bezpráví vůči naší komunitě a její problémy. Díky vzdělání jsem měla možnost pracovat na úřadu práce na Slovensku i jako sociální komunitní pracovnice v Anglii. A mohla bych jmenovat další příležitosti, které jsem měla a mám jen díky vzdělání. Proto vnímám sametovou revoluci velmi pozitivně, i když jsme se v lednu 1993 osamostatnili od České republiky (což nevnímám jako negativum, protože máme společnou historii, naše rodiny jsou propojené a máme možnost volně a svobodně cestovat, využívat výhody společného pracovního i obchodního trhu). Nedokázala bych už žít v nesvobodě a na vše jen kývat hlavou a hlavně, nechtěla bych, aby o mém životě rozhodoval někdo jiný.

Uvědomuji si, že pro Romy to byla najednou obrovská změna. Hlavně když ztratili všechny jistoty, které do té doby měli. Hlavně zaměstnání. Najednou byli nuceni převzít odpovědnost za své životy a osudy. V této souvislosti vzpomenu ještě evidenci na úřadech práce. Pro mě osobně to bylo nepochopitelné,

„zapsat se někde a jen tak za nic, nebo za podpis dostávat peníze“. Prostě mi to hlava nebrala. Samozřejmě, že jsem postupně přicházela na to, že evidence na úřadech práce je jen dočasné řešení, dokud si člověk nenajde zaměstnání a ÚP mu v tom má pomáhat. Také jsem byla nějaký čas evidována jako nezaměstnaná, ale využila jsem možnost rekvalifikačních kurzů a dalších možností seberealizace, které se mi nabízely, a nebyla jsem sama.

Když teď vidím, že moji bývalí studenti z osad studují a pracují v obchodních domech, ve školách, na úřadech a někteří i podnikají, mám z toho radost a vím, že to význam má – být svobodný, mít svůj vlastní názor a uvědomovat si vlastní odpovědnost za svůj život.

Bylo by však nefér zmínit jen to dobré, co 17. listopad přinesl. Nezaměstnanost, bezdomovectví, chudoba, formování extremistických hnutí, veřejné rasistické napadání Romů a lidí jiné barvy pleti a národnosti, vraždy na objednávku, touha po moci a ovládání lidí a tak podobně. Demokracii si novodobí spekulanti vysvětlují po svém a nemají zábrany šlapat po důstojnosti jiných lidí. Ale všechno a v každém politickém zřízení je hlavně o lidech a jejich nenasytnosti, touze vlastnit a mít stále více...

Bylo tomu tak i v socialismu, jen my, kteří jsme drželi hubu a krok, jsme byli mimo dění.

A úplně na závěr připomenu, abychom nezapomněli...

**... slúbili sme si lásku
slúbili vravieť pravdu len
slúbili sme si vydržať
slúbili sme si nový deň...**

(Ivan Hoffman)

Emil Šćuka a Jan Rusenko (Foto: Archiv Romea.cz)

STUDUJÍ STOMATOLOGII, IT I PEDAGOGIKU A JSOU TO ROMOVÉ

Rena Horvátová / Foto: Petr Zewlakk Vrabec (Adéla Cinnová)

Studují, mají ambice a sní o práci, která je jednou i dobře uživí. A už dlouho neplatí, že pokud se Romové rozhodnou studovat, zvolí si ve větší míře sociální obory. Naopak, stále častěji se můžeme setkat se studenty IT, pedagogiky nebo v nemocnicích vídat studenty medicíny, a to i díky stipendiím pro romské studenty, kteří by si za jiných okolností studium na vysoké škole dovolit nemohli.

I samotní Romové jsou si vědomi, že jen ti úspěšní mohou působit na ostatní jako pozitivní vzor a že i zvyšující se vzdělanost mezi mladými Romy může navíc výrazně přispět ke zlepšení vztahů s většinouovou společností. Přesto jich na nejvyšší vzdělání stále dosáhne jen zlomek. A právě nízká vzdělanost brání jejich aktivnějšímu zapojení se do společnosti. Shodují se na tom téměř všichni námi oslovení studenti středních i vysokých škol, kteří jednoznačně vnímají potřebu silnější politické a společenské reprezentace Romů.

Vnímá ji i Kristýna Dunová, studentka prvního ročníku sociální a kulturní antropologie na Univerzitě Pardubice, která zdaleka není v rodině jedinou středoškolsky vzdělanou Romkou. „Jedním z mých vzorů byl můj dědeček, který absolvoval střední školu a celý svůj život pracoval v oboru, který vystudoval,“ vypráví o svém předkovi Kristýna a dodává, že ji motivují i další členové rodiny.

„Jednoznačně můj bratranec, který právě dokončuje vysokou školu. A pak i moje mamka, která si dodělává maturitu a která inspirovala ke studiu i tátu, který se rozhodl, že si vzdělání také zvýší,“ říká s hrdostí v hlase Dunová a přiznává, že studium na vysoké škole stojí nemalé peníze. Jako studentka, která nepobírá žádné stipendium, si musí na školu přivydělat na brigádách. „Neumím si představit, že bych nenastoupila na vysokou, já to mám tak nějak nalajnované – gympl, vysoká, cestování. Je pravdou, že vzdělanost Romů se rok od roku zvyšuje, ale to tempo je stále ještě pomalé. Musíme si uvědomit, že je potřeba v následujících letech romskou inteligenci posílit,“ říká Kristýna, která by jednou ráda vyučovala antropologii.

Michael Mítraš

„Bavilo by mě učit a vůbec se netajím tím, že bych právě za katedrou viděla ráda i další Romy. A nejen za katedrou, ale i na takových pozicích, jako je úřednice, policista nebo lékař,“ přiznává Kristýna, která navíc mluví hned několika cizími jazyky. „Kromě češtiny a romštiny ovládám slovenštinu, angličtinu, španělštinu a ruštinu. Jazyky mě vždycky bavily, vnímám to jako obrovské plus. Jsem přesvědčená, že mi v budoucnu pomůžou lépe se prosadit na pracovním trhu a kdo ví, třeba jednou odjedu i na stáž do zahraničí.“

A snaha se vyplatila i Michaelovi Mítrašovi, studentovi právnické fakulty v Olomouci, který před dvěma lety vyhrál měsíční pobyt v USA a spolupracoval s firmou Microsoft. „Od dětství jsem věděl, že chci studovat práva. Měl jsem jednoznačný cíl a celou dobu jsem si za ním šel. Nakonec jsem byl přijat rovnou na dvě vysoké školy ke studiu práva a momentálně studuji na jedné z nich,“ prozrazuje Michael a vysvětluje, že se díky příprav-

nému kurzu mohl u přijímacího řízení cítit daleko jistěji a připraveněji.

„Uvědomuji si, že díky podpoře stipendijního programu jsem mohl absolvovat přípravný kurz, který mi nemalou měrou pomohl zvládnout v testech různé typy otázek. Už to, že jsem mohl o všem, co mi dělalo problém, diskutovat s odborníkem, bylo úžasné a umožnilo mi to lépe pochopit obor, který dnes studuji,“ vysvětluje Mítraš, který je znám svou angažovaností v lokální politice. „Působil jsem nějakou dobu jako hejtman Zastupitelstva mládeže Olomouckého kraje a dodnes se angažuji v dění města Olomouc,“ prozrazuje své mimoškolní aktivity mladý student.

A nejen Michal se v pravidelných intervalech setkává s dalšími romskými studenty středních a vysokých škol během setkání Baruvás (Rosteme), které několikrát ročně pořádá organizace ROMEA v rámci svého Romského stipendijního programu. Letos v srpnu proběhlo už podesáté a s ostatními studenty se na něm potkala i studentka druhého ročníku přerovského gymnázia Adéla Cinnová. „Baruvás nám studentům dává možnost podporovat se navzájem ve vzdělávání, rozvíjet se a vybavit znalostmi, zkušenostmi a kontakty, které budeme moci jednou využít jak v profesním, tak v soukromém životě. Letos jsme se mohli dozvědět o možnosti vzdělání v zahraničí, což jsem velmi ocenila, protože bych jednou ráda kvůli vzdělání do zahraničí vycestovala,“ říká gymnazistka, která sní o kariéře stomatoložky.

„Už na základce mi naši říkali, že by bylo dobré, kdybych pracovala jako zubařka. I mně se ta představa líbila a neopustila mě ani na gymplu. Klasická

Kristýna Dunová

medicína pro mě není, tam se nevidím, ale stomatologii, která za poslední roky zaznamenala značný vývoj, bych se jednou opravdu ráda věnovala,” prozrazuje Adéla.

Letní Baruvas se věnovalo právě tématu stáží a nabídky studia v zahraničí, protože podle organizátorů Romského stipendijního programu organizace ROMEA nejde jen o jednorázovou finanční pomoc studentům potýkajícím se sociálním vyloučením, ale především o posilování důvěry studentů ve vlastní schopnosti a motivaci k tomu, aby se zapojili do rozhodovacích procesů, které mohou pozitivně ovlivnit život celé společnosti. Z těch, kteří mají možnost svůj život prostřednictvím stipendia ovlivnit, podpořila letos organizace ROMEA padesát ze středních škol a deset z vyšších odborných škol z celé České republiky.

Podle koordinátorky stipendijního programu Jitky Votavové program vedle finanční podpory ve výši čtrnácti tisíc pro středoškoláky a jednadvaceti tisíc pro vysokoškoláky na rok, podporuje studenty i doučováním nebo účastí na vzdělávacích kurzech, které jsou ve většině případů pro rodiny studentů, kteří pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí, nedosažitelné.

PRVNÍ GENERACE

Jedním z nich je i student čtvrtého ročníku gymnázia Uherské Hradiště Mario Herák, který se už během studia věnuje přípravným kurzům, které mu pomohou přiblížit se snu o studiu na vysoké škole. „Stipendium mi pomáhá v mnoha ohledech. Žiju jen s mamkou a stipendium je pro ni ulehčení v tom, že se mohu účastnit různých studijních výletů a vzdělávacích kurzů, aniž by to zatěžovalo domácí rozpočet,” říká Mario a není jediný.

I Michal Gábor, student druhého ročníku Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity by bez stipendia nemohl studovat. I on žije pouze s matkou a jak sám říká, vzdělávací kurzy jsou pro obor, který studuje, tedy geo-ekologii, opravdu důležité. „Už to vypadalo, že ani na vysokou školu nenastoupím, protože maminka byla dlouhou dobu nemocná a já jako její jediný syn jsem cítil obrovskou zodpovědnost se o nás dva postarat, a tak jsem nastoupil do práce. Nakonec to dopadlo dobře a já začátkem školního roku nastoupil na univerzitu,” říká a dodává, že si uvědomuje, že vzdělání je v dnešní době pro Romy důležitější než kdy dřív.

„Jen doufám, že se budu s romskými studenty a intelektuály potkávat nejen během setkání Baruvas, ale také i v každodenním běžném životě. Že se vzdělaný Rom stane součástí společnosti a nebude

vnímán majoritou jako ten jeden z mála, ale jako někdo, u koho se nikdo nad jeho vysokoškolským vzděláním nebude podívat,” říká student přírodovědecké fakulty Michal Gábor.

Podle koordinátorky stipendií pro romské studenty středních a vyšších odborných škol Jitky Votavové je už několik let po sobě nejvíce podpořených studentů středních a vyšších odborných škol z Ústeckého a Jihomoravského kraje. A díky stipendijní podpoře romských studentů se dá monitorovat i rozšiřující se škála studijních oborů, které si studenti v posledních letech vybírají. Naopak nízký počet zájemců o stipendium zaznamenává z Jihočeského kraje.

„Minulý a letošní školní rok převažují jednoznačně studenti gymnázií, následují je studenti ekonomických a zdravotnických oborů. A co je zajímavé, zvýšil se počet studentů, kteří studují bezpečnostně-právní obory,” prozrazuje koordinátorka a dodává: „Máme opravdu zkušenost, že většina studentů jsou stále ještě první generací v rodině, která jde na maturitní obory a mají ambici pokračovat i na vysoké škole. Jejich rodiče mají ve většině případů učiliště, případně se setkávají s tím, že jejich starší sourozenec už má maturitu nebo studuje na vysoké škole a to je pak tou nejlepší motivací pro ostatní členy rodiny.“ ●

MEZINÁRODNÍ DEN ROMSKÉHO JAZYKA

Jana Baudyšová / Foto: Barbora Doležalová / ARA ART

Hned v šesti městech České republiky se v úterý 5. listopadu v podvečer konaly oslavy Mezinárodního dne romského jazyka.

„O romštině se často neuvažuje jako o svébytném jazyce, ale spíše jako o nějaké směsici různých jazyků. Lidé kolikrát ani netuší, že je to kodifikovaný jazyk, který má svoje pravidla, gramatiku a dá se i studovat na univerzitě,” zmiňuje David Tišer, ředitel organizace ARAART, jeden důvod za všechny, které vedly k uspořádání šesti literárních setkání.

V Brně, Ostravě, Rokycanech, České Třebové a v Liberci se v prostorách městských knihoven uskutečnila autorská čtení doprovázená debatami a hudbou. Se svými díly seznámili místní publikum Gejza Horváth, Ewa Kropiwnická, Ilona Ferková, Eva Danišová a Irena Eliášová – členové Klubu romských spisovatelů Paramisara (Vypřevěči), nad nímž drží patronát organizace Slovo 21, která se na oslavách spolupodílela.

V Galerii a kavárně Lastavica pražským návštěvníkům představila svou tvorbu básnířka a prozaička Renata Berková a spisovatelka Iвета Kokyová. „U nás doma se odmalička mluvilo romsky. Tatínek je olašský Rom, takže ovládám olašský dialekt i slovenskou romštinu. Romština je naše bohatství a rodiče by ji měli předávat z generace na generaci, měli by ji učit své děti,” myslí si Kokyová. Jejich vystoupení hudebně doprovázela zpěvačka Pavlína Matiová a Viliam Didiáš trio.

Moderátor večera Jan Josef Rosenberg připomněl práci české lingvistiky Mileny Hübschmannové, která výzkumu, kodifikaci a propagaci romštiny věnovala většinu svého profesního života. Díky jejímu úsilí existuje na Katedře středoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy už téměř tři desetiletí akreditovaný Seminář romistiky.

„Mě třeba romština zachránila, když jsem se před lety, když jsem ještě neuměl anglicky, ztratil ve Florencii na náměstí. Z dálky jsem slyšel nějakou cimbálovou kapelu, tak jsem si říkal, to musí být Romové. Tak jsem k nim přišel, bavili jsme se romsky a oni mi hned ukázali cestu do hotelu,” vzpomínal David Tišer a s úsměvem dodal, že romština je taková „malá angličtina“, kterou se člověk dorozumí po celém světě. ●

Slavnostní předávání stipendií v Kaiserštejnském paláci v Praze

RUMUNSKÝ BANÁT ZA NAŠIMI KRAJANY NA HUDEBNÍ FESTIVAL

Lukáš Kotlár / Foto: Jiří Loudín

Do Rumunska se vracím často a rád. Přímo do Banátu jsem už z Česka šlapal na kole, letěl letadlem, cestoval autobusem i vlakem. Tentokrát přijíždím dodávkou. Současně se mnou do Eibenthálu, kde dnes žije 250 lidí, vyrazí speciálním vlakem také více než 1 200 Čechů, kteří míří za dobrodružným a nejvzdálenějším českým hudebním festivalem Banát. Ten se tisíc kilometrů od českých hranic koná už poosmé.

Obyvatelstvo vesnice Eibenthál (Tisové údolí) společně se sousední vesnicí Ujbánye (Nové doly) tvoří v současné době největší českou komunitu v Rumunsku. Jsou zde naleziště tří komodit: azbestu, antracitu a mědi, po tragédii v dole v roce 2006 se však rumunská vláda rozhodla, že šachta už obnovena nebude. Ze dne na den přišli lidé o jedinou práci ve vsi, kterou měli nadosah. Pro obyvatele Ujbánye, kteří měli dojezdovou vzdálenost do prvního velkoměsta dvě hodiny, to bylo něco nepředstavitelného.

ZE ŠLUKNOVSKÉHO VÝBĚŽKU NA ROVENSKO

Zatímco místní lidé svůj domov často opouští a vrací se do Česka, jsou i rodiny, které naopak českou domovinu opustily, aby své životní štěstí zkusily právě tady, v Banátu. Jednou z nich je rodina Uchytlových ze Šluknovského výběžku, se kterými jsem měl možnost se potkat a dozvědět se něco z jejich života. Ještě předtím, než se rozhodli odstěhovat, bydleli v domečku na kolečkách, žili bez elektriny a bez vody. Svůj dům pronajímali pěti sociálně slabým romským rodinám a z těchto příjmů dotovali svoji farmu, kde měli přes 100 kusů dobytka. „Bylo to pro nás hodně komplikované. Když někdo vydržel v pronájmu půl roku, byl to úspěch, pro nás však stres. Nedalo se takhle fungovat a byl to i důvod, proč jsme chtěli odejít. Na dálku se navíc pronájmy řídit nedaly, takže teď v tom baráku máme už jen peníze, ale nepronajímáme ho,“ říká Petra, která se hned po narození dcery Nikity odstěhovala spolu s manželem na Rovensko, do jedné z dalších šesti malebných českých vesnic v Rumunsku. V Eibethále rodina žije jen dočasně, po dobu festivalu.

Mezitím, co si povídáme, zabrousím očima na přístroj na zmrzlinu, který stojí opodál na dvorku jejich domu. „Koupili jsme ho ještě v Čechách,“ všimne si

mého pohledu Petra a dodá, že ho pořídili především pro účely festivalu. „Zmrzlinovač bereme jako takovou investici do budoucna,“ prozradí mladá maminka, která s rodinou festival Banát zažila letos poprvé. Zasněňuje mě do tajů přípravy zmrzliny a dozvídám se také, že na festivalu vydali letos v srpnu přes 400 porcí. „Vydělali jsme asi 10 000 korun, ale stotisícová investice do stroje se nám zatím nevrátila,“ mávne rukou Petra, která samotný festival vnímá především jako pomoc místním lidem, osobně už mu tak nakloněna není. A nakloněna není ani návratu zpět do Česka. Pokud by se stěhovali, tak už jediné dál na východ. Na Rovensku rodinu Uchytlových živí především farmaření a jak sama říká, nejvíce si užívá toho, že v Eibethále i na Rovensku nikdo nikoho neokrádá a soužití je založeno na pospolitosti.

TO MÁŠ TAK...

O životě v Eibethále jsem se dal do řeči i s kamarádem a krajanem Lojzou Pospíšilem. Několik let žil v Plzni a dnes, ve svých pětadvaceti letech, se už stěhovat nechce, rumunský Banát prý jen tak neopustí. Čtyři roky po sobě na

banátském festivalu spolupracoval, byl členem realizačního týmu a letos se svým bratrancem Tomášem Čechů prodával nejen vynikající hovězí burgery, višňovku, ale také domácí bramboráky. Na dotaz, zda se jednou vrátí do Česka, odpověděl jednoduše a výstižně: „Podívej se kolem!“ Přesně jsem věděl, co tím myslí. Kromě dnů festivalového chaosu je ve vesnici ticho a hlavně všemi milovaný klid. Podle Lojzy tady však monotónní život není. Živí ho průvodcovství a v zimě najíždí na klidový režim. „V Česku se odpočívat nemůže, proto tam nechci,“ dodává se smíchem a otočí na grilu další kus masa.

Mezitím co prodá několik burgerů, zasní se, že by rád do dvou let postavil ve vesnici vlastní pekárnu. „V Eibethále žije 250 lidí a nikde tady není pekárna. Pečivo sem vozí Rumuni. A bohužel jen blbou věku,“ řekne upřímně a otre si hřbetem ruky orosené čelo. Navíc se od něj dozvím, že v Eibenthale funguje unikátní systém založený na důvěře. Ještě v době, kdy lidé chodili pracovat na pole, bylo pro ně nemožné čekat do jedenácti, až přijede chleba. A aby si ho mohli koupit, než odejdou pracovat na pole, vymysleli dodnes fungující systém.

„To máš tak... Pověsíme tašku na sloup a do ní dáme peníze pro pekaře, ten si drobné vezme a nechá nám v ní pečivo. Dnes už na poli lidé tolik nepracují, ale ten systém se zachoval,“ zasvěcuje mě do chodu vesnice Lojza, který plánuje, že až postaví ve vesnici vlastní pec, bude muset zainvestovat i do reklamy.

PŘÍLEŽITOST SI VYDĚLAT

V průběhu festivalu se denní rytmus vesnice úplně změní. Pro místní znamená festival především příležitost, jak si vydělat nějaké peníze navíc. I proto jej obyvatelé Eibenthálu každoročně vítají. Na svých jinak klidných dvorcích a před baráky pouští krajané turistům populární hudbu a v průběhu festivalu se i smíří s chaosem, který ve vesnici zavládne. Jedna z místních žen, Věrka, mi prozradila, že nejdříve festival ve vesnici nechtěla, ale pak zjistila, že za prodej višňovky a langošů se dá pořídit dřevo na celou zimu.

Náročnost života místních je pro nás jen stěží představitelná. Svoboda a tolerance je pro ně vším. Svě o tom ví také Jiří Řehák, učitel na teplickém gymnáziu. „Jezdím sem, jak nejčastěji můžu. Beru sem i své studenty, takže často jsem tady pracovně. Rumunsko mám prochozené. Víím, že jsou nějaká zákoutí, které neznám, ale je jich málo,“ prozrazuje a dodává, že se dá bez problémů přespat v lese, rozdělat oheň a nebát se o své osobní věci. „Pro mě je ta balkánská a banátská tolerance hlavní motiv, proč sem jezdit. Teprve tady jsem svobodný,“ říká Řehák v pauze, kdy zrovna neorganizuje doprovodný festivalový program v kulturním centru, jak místní říkají „Na kamíně“, který vedle dalších osobností už letos přivítal známého cestovatele La-

dislava Ziburu, reportéra Janka Rubeše nebo ekonoma Tomáše Sedláčka. Za svoji úlohu považuje Řehák přispět k propojení obyvatel vesnic rumunského a nedalekého srbského Banátu.

TURISTIKA, KTERÁ POMÁHÁ

Banát nemá šanci demografické recyklace. Podle Řeháka je nutné na jedné straně přilákat velké skupiny turistů, ale na druhé to s sebou nese i negativní jevy jako například opilce nebo ty, kteří nerespektují, že v konzervativní vesnici žijí věřící lidé, chodí po ní polonazí. „Patřil jsem mezi ty, co proti festivalu protestovali, dokonce jsem na první dva ani nešel,“ vzpomíná pedagog, který byl přesvědčen, že oblasti pomůže místo běžné turistiky agroturistika, založená na osobním kontaktu s místními a na možnosti vyzkoušet si dojení krav či starání se o slepice. Dnes však ve vizi spoluzakladatele festivalu, českolipského florbalisty a komunálního politika Štěpána Slaného, věří. Jak říká, byl to

právě Slaný s kamarády Honzou a Tibim, kdo ve vesnici vybudoval hospodu s ubytováním U Medvěda a zprovoznil restauraci, kde pracují obyvatelé Eibenthálu. Do budoucna chtějí také postavit pivovar a nadále pro turisty a žáky škol rozšiřovat turistické trasy a možnosti, jak Banát co nejlépe poznat a hlavně zažít.

Festival vnímá jako přínos také dvacetiletý Tomáš Pražák, který vyrůstal na Rovensku a do Eibenthálu jezdí za svojí babičkou. „Když je tady tolik lidí, je tady příšerný rámus, když sem přijedu mimo festival, je tady zase strašný klid, nejedzí auta a nikoho nevidím jít po ulici. Potkáš tady jen pár dědečků a babiček,“ svěřil se Tomáš, který zažívá festival už od druhého ročníku jeho existence. Tomáš jezdí do Česka každý rok za svými přáteli a rodinou, ale Banát opustit nehodlá. „Ve městě bych nedokázal žít, živí mě farmaření. Mám dobytek a pár hektarů pole. To obdělávám celoročně a ubytovávání turistů nebo prodej hamburgerů na festivalu je pro mě takový přivýdělek.“

Tomáš v minulosti prodával do zahraničí svůj dobytek, pro který si čas od času přijel rumunský podnikatel s nákladákem. Po čase zjistil, že to není výhodné, a dnes dodává maso do místní restaurace. Ta platí od každého kila, což je pro něj výhodnější. „Tak, jak se starám o dobytek, tolik dostanu i zapláceno,“ uzavírá moji banátskou pouť Tomáš, kterému jsem před čtyřmi lety daroval kolo, na němž jsem do Rumunska došlapal, a on na něm dodnes jezdí. A na dlouhou zpáteční cestu, abych měl nad čím přemýšlet, mi Tomáš ještě sdělí své životní motto – do ženy se člověk zamiluje mnohokrát, zato do Banátu jen jednou a na celý život.

ZDENĚK GUŽI ZE SLOVENSKÉ OSADY PŘES ARMÁDU K ROI

Jana Hejkrliková ml. / Foto: Archiv Zdeňka Gužiho

Zdeněk Guži vyrůstal v osadě na Slovensku a ve Zvolenu se vyučil elektrikářem. Po dokončení základní vojenské služby dostal nabídku, aby v armádě zůstal. Nakonec jako voják strávil velkou část života. Během práce u armády si dodělal nejprve maturitu a následně i vysokou školu. Zlom pro něho představoval rok 1989, kdy založil lokální pobočku Romské občanské iniciativy (ROI) a nakonec se za Občanské fórum dostal jako poslanec do České národní poslanecké rady.

Foto: Svatba bratrance Piťa Kováče (narozen 1950) na fotce s rodinou Balážovců, svých kmotrů. Zleva: Matila Balážová, její syn Ladislav („Laco“), jeho žena Vilma, Piťo Kováč, nevěsta Vlasta, Ladislav („Laco“) Baláž starší. Foceno v roce 1970, Súdovce (v neromské části vesnice).

Zdeněk Guži se narodil roku 1949 v Brně, kde jeho rodiče pracovali. Přibližně v jednom roce jeho života se vrátili na Slovensko do osady v obci Súdovce, okres Krupina. V následujících letech se do rodiny narodilo osm dalších sourozenců. Otec pracoval mimo Súdovce a domů se vracel až večer, a tak měl Zdeněk na starosti vypravování sourozenců do školy a pomoc matce. Sám navštěvoval do 5. třídy základní školu přímo v Súdovcích, ale od druhého stupně dojížděl do obce Hontianské Moravce: „Dojížděli jsme autobusem a někdy jsem vycházel, tak abychom do školy přišli včas. To když nebyly peníze na autobus. Zejména když bylo léto, tak nám to nevadilo.“

Gužiho rodiče si velmi dobře uvědomovali důležitost vzdělání, a tak po ukončení základní školy nastoupil Zdeněk na střední odborné učiliště, obor elektrikář do Zvolena, kde bydlel společně se svým kamarádem na internátě. Ačkoliv se později jeho kariéra ubírala jiným směrem, dodnes děkuje svému otci, že mu umožnil vystudovat. Navíc vyučení mu patrně otevřelo i dveře

k práci a možnému postupu v armádě. V roce 1969 Zdeněk Guži narukoval do Havlíčkova Brodu k vrtulníkové letce. Začínal jako operátor na věži a později se z něho stal pomocník řídící letovou zónu. V době základní vojenské služby byl již

Nadrotmistr Zdeněk Guži. Rok 1978, kasárny Havlíčkův Brod.

ženatý a s manželkou čekali rodinu. Otázka materiálního zabezpečení a vlastního bydlení se pro něho stala aktuální. A tak když přišla nabídka, že by mohl zůstat další tři roky v armádě, neváhal.

Zástupce velitele vyřídil vše potřebné ve Zvolenu a Guži se i s manželkou a synem usadili v Havlíčkově Brodě, kde dostali byt. Svou profesionální kariéru u armády začal jako četař, ale brzy prošel kurzem a stal se výkonným praporčíkem pro rotu. V této pozici se staral o její potřeby, materiální zajištění apod.

Po třech letech přišla další nabídka na dalších pět let. I tu uvítal a přijal. Ve svém zaměření zůstal u letectva, i když se jeho hodnosti i vzdělání postupně zvyšovaly. Nejprve si na Střední vojensko-ekonomické střední škole v Žilině dodělal maturitu a posléze nastoupil na Pedagogickou fakultu nitranské univerzity. Z výkonného praporčíka se stal poručíkem, rotným, rotmistrem. Ještě jako poručík se dostal k přípravě pro piloty a padákové službě: „Rád jsem se chodil dívat na kolegu, který tam byl, a na seskoky padákem, tak jsem o to požádal. Prodělal jsem v Malackách výcvik na přípravu. Tam jsem taky udělal první seskoky. A tam mě to tak chytlo. Mám 1300 seskoků. A abych se i po této stránce zdokonaloval, musel jsem absolvovat některé dané seskoky. Seskok

do vody, za tmy, za šera, do sněhu, do hor. To všechno jsem musel absolvovat, abych byl lepší a lepší.“

Po celý svůj život se Zdeněk Guži cítil být Romem, a ačkoliv podle jeho slov nebyla tenkrát u armády taková diskriminace, často se setkával s tím, že na něj ostatní zpočátku pohlíželi skrz prsty. To však byl pro něho hnací motor: „Já jsem se však nedal, a když jsem Rom, tak vám ukážu, že i Rom to dokáže. Že to není problém, že to je v tom člověku, který dokáže tyhle věci překonat, uběhnout, udělat kliky, shyby, posilovat atd. A tam se potom nebere rozdíl, jestli jsi bílý nebo černý. Umíš, tak seš dobřej!“ A díky jeho snaze, znalostem a dovednostem ostatní věděli, že se něho mohou spolehnout.

V 70. a 80. letech se v ČSSR mezi Romy objevovaly tendence různého romského aktivismu, včetně Svazu Cikánů-Romů. Pro příslušníka armády bylo nepřipustné, aby se zapojil do podobných hnutí, přesto se postupně angažoval alespoň v rámci svých možností. Protože hrál na kytaru, založil si kapelu, se kterou občas vystupoval. Toho si všiml jeden okresní sociální pracovník věnující se otázce Romů a oslovil ho, zda by mu občas nechtěl pomoci. Nabídku Zdeněk s nadšením přijal a společně začali objíždět okres. Tak Guži získal větší vzhled do dané problematiky. Viděl, že hlavními komplikacemi v životě místních Romů jsou především škola a ubytování a že právě v těchto oblastech je potřeba Romům pomoci.

Když přišel listopad 1989, Zdeněk pád komunistického režimu podporoval. V tu dobu již měl kontakty, a tak zavolał Emilovi Ščukovi, že by se rád zapojil. Ten to uvítal a pozval ho na sjezd do Rokycan s tím, že by mohl přijet v uniformě. Na sjezdu ROI v Rokycanech měl Zdeněk nakonec i řeč, že přestože je voják, jako občan se do revoluce zapojuje a vítá tuto změnu: „Tam jsem viděl to otevřené občanství pro každého. Bez rozdílu názorů. Prostě jsem občan a chci pro to něco udělat.“

Jak sám říká, do té doby se o politiku příliš nezajímal, ale nyní se mu otevřely oči. Viděl, že přišla příležitost, jak Romům pomoci. Jeho cesta k politice však nebyla bez úskalí. Někteří jeho kolegové z armády s jeho počínáním nesouhlasili, přestali ho zdravít, nebo dokonce přecházeli na druhou stranu silnice. Gužiho to neodradilo. Naopak si o to více uvědomil, že i přes všechny frčky

a vzdělání je Rom z osady: „Teď mám šanci pro Romy něco udělat. A pokud to neudělám, tak potom asi nejsem Rom. A proto jsem do toho šel.“

Po rokycanském sjezdu ROI a návštěvě u Emila Ščuky a Jana Rusenka si uvědomil, že je třeba, aby ROI měla větší lokální podporu. Proto se rozhodl zřídit okresní pobočku ROI v Havlíčkově Brodě. Věděl, že v okolí je mnoho Romů, kteří by se rádi nějak aktivně zapojili, ale nemají tušení jak na to. Díky aktivitám s okresním pracovníkem během předešlých let ho velká část rodin již znala. V rámci okresního Občanského fóra se dal dohromady s panem Dzurkem a společně začali objíždět jednotlivé rodiny. Pro zájemce poté uspořádali setkání v restauraci u Karla IV. Jejich hlavním záměrem bylo dát lidem dohromady a říci jim: „Tohle se stalo a tohle vzniklo. Vidíte to v televizi, slyšíte to v rádiu. Je na vás, jestli se do toho zapojíte nebo ne. Ale podle mého názoru je to šance, jak všechno to, co jsme si před tím říkali (špatné bydlení, škola, zvláštní školy a tak), můžeme odstranit a společně dokázat, že to půjde k lepšímu.“

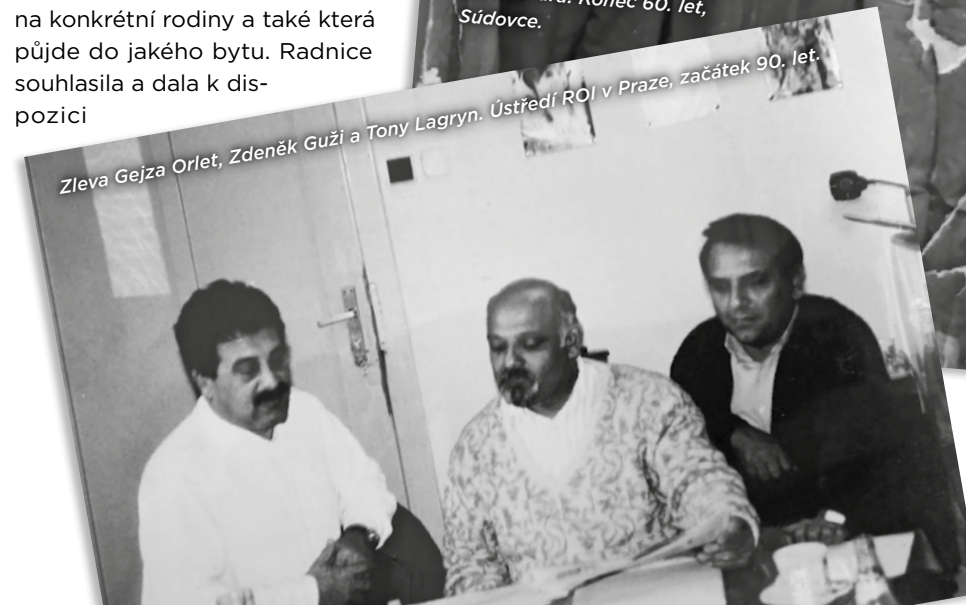
Po schůzce pak znovu obešli rodiny a s těmi, kteří se chtěli zapojit, založili okresní pobočku ROI. Začali se pravidelně scházet, vytvořili program týkající se nejpalčivějších témat a postupně pracovali na konkrétních funkcích vyslance okresní pobočky k hlavnímu vedení ROI v Praze. Jedním z jejich úspěchů bylo získání pěti nových bytů. Radnice původně chtěla romské rodiny sestěhovat do jednoho domu, ale členové oblastní ROI byli striktně proti. Dokonce řekli, že v tom případě o byty nestojí, ale nabídli, že pokud budou v různých domech, dají jim návrh na konkrétní rodiny a také která půjde do jakého bytu. Radnice souhlasila a dala k dispozici

pět bytů v rámci jednoho sídliště.

Gužiho politická kariéra ale nekončila oblastní pobočkou ROI. Pod záštitou Občanského fóra se dostal na kandidátku do České národní poslanecké rady. Spolu s ním se nakonec do Poslanecké rady dostali například i Ondřej Giňa, Karel Holomek a Dezider Balog. Klub v rámci ROI založit nemohli, ale byli v komisi pro řešení příslušných otázek v rámci republiky. Na prosazování zájmu Romů však byla podle Gužiho do značné míry příliš hektická doba: „Tenkrát se musely přijímat jiné zákony, předelávat, demonstrovat staré zákony atd. Takže naším cílem tenkrát bylo dostat do Ústavy národnostní menšinu romskou. A to se podařilo.“ Jako poslanci za kraj se Gužimu také podařilo prosadit rekonstrukci nemocnice v Havlíčkově Brodě. Nicméně jeho mandát skončil roku 1992. Do dalších voleb se ROI rozhodla sestavit vlastní kandidátku, ale nepodařilo se jí uspět. Zdeněk Guži však zůstal aktivní i v následujících letech a spolupracoval s několika politickými stranami jako například KDU-ČSL a Stranou zelených.

Helena Gužiová, roz. Lacková, maminka Zdeňka Gužiho (narozena 1934, zemřela 1987), zleva kamarád Šíman, zprava sestra Mara. Konec 60. let, Súdovce.

Zleva Gejza Orlet, Zdeněk Guži a Tony Lagryn. Ústředí ROI v Praze, začátek 90. let.

O ZDEŇKUS GUŽI KHATAR SLOVAČIKO ROMANO GAV PREKAL E ARMADA ANDRE ROI

Jana Hejkrliková ml. / O foto: Le Zdeňkuskero Gužiskero archivov

O **Zdeňkus Guži** bariľa andro romano gav pre Slovensko the andre Zvolena sikhľiľa avri sar elektrikaris. Sar has ko slugadža, ta les mangle, či na kamel te ačhel andre armada. Palis has but berš paš o slugadža. Sar andre armada kerelas e buťi, ta peske paš oda kerd'a peršo e maturita u palis the bari škola. Nevipen andre leskero dživipen and'a o berš 1989, akor thoda pro pindre lokalno Romane manušengeri inicijativa (ROI) pobočka the pro agor tel o Občansko fórum has sar o zaačhado andre Česká národní poslanecká rada.

Foto: O Zdeněk Guži (pre čači sera tele) andre vojensko škola Žilinate.

O Zdeněk Guži uliľa andro berš 1949 Bernate, kaj kerenas buťi leskeri daj the o dad. Sar leske has vaj jekh berš, geile pale pre Slovensko andro romano gav andro gav Súdvce, koterošno than Krupina. Palis has leskera da the le dades mek aver ochto čhavore. O dad kerelas andre aver foros u avelas khere ča raťi, ta o Zdeňkus bajinelas pal cikneder čhavore u šegitinelas la dake. Jov korkoro phirelas andro pandžto trijeda pre zakladno škola andro Súdvce. Sar has phureder, ta phirelas imar andre škola ko Hontianske Moravce: „Phirahas le autobusiha u te na has o love, ta varekana džahas pro pindre, te kamahas te avel, sar kampelas, andre škola. Sar has o ňilaj, ta oda has mišto.“

Le Gužiskeri daj the o dad džanenas, hoj e škola hin igen angľuňi, ta les dine pal e zakladno škola te sikhľuvel pro „střední odborné učiliště“ sar elektrikaris andre Zvolena. Odoj bešel as peskere amaleha pro internatos. The avka, hoj palis leskeri karijera džalas avre dromeha, palikerel le dadeske, hoj les dine te študinel. Upreder leske e škola palis phundrača o vudar kije buťi andre armada the feder buťakero postos.

Andro berš 1969 gelas kijo slugadža andro foros Havlíčkův Brod u dine les kije vrtulnikovo letka. Peršo kerelas operatoris pre veža the palis has paš o vast sar pomocnikos andre „řidičí letová zóna“. Sar has slugadžis, ta imar iľa vera la romňaha

Stryc paní Gužiové Koloman („Kalman“) Bartoš se synem Robertem. O berš 1967. Hontianské Trstany („Nadošany“).

the užarenas čhavoro. Pal soste dživena the kaj bešena, leske has but pro jilo. Ta kana leske phende, hoj šaj ačhel mek trin berš andre armada, ta has rado. O zaačhado vaš o velitelis leske kerd'a o lila

andre Zvolena u o Guži la romňaha the le čhavoreha chudle o kher andro Havlíčkův Brod. Peskeri profesijonalno karijera paš e armada chudľa sar četaris, maj kerd'a o kurzos the kerelas sar „výkonný praporčík pro rotu.“ Kerelas sa, so kampelas predal e rota.

Pal o trin berš leske phende, hoj te kamel, šaj ačhel mek aver pandž berš. O Zdeňkus Guži has rado. Ačholas paš o „letectvo“, no leskero džanihen the o hodnosti has furt bareder. Kerd'a peske pre Maškarutňi vojensko-ekonomicko škola Žilinate e maturita u palis geľľa pre Pedagogicko fakulta nitransko univerzita. Le praporčíkostar has poručikos, rotno, rotmistros the avka dureder. Mek sar poručikos pes dochudľa kijo vicvikos, so kerenas o pilota the kije padakovo služba: „Igen rado phiravas te dikhel pro miro amalis, savo odoj has, the sar džanas tele le padakenca, ta mangľom man odoj. Dine man andro Malacky, kaj kerenas o vicvikos. Odoj chudľom te chutkerel le padakoha. Oda pes mange but pačisaľolas. Hin man 1300 chutiľena le padakoha. Kaj kada mek feder te džanav, kampľa mange te kerel špeciľalna chutiľena le padakoha. Andro

paňi, sar has šižitno, te na has mišto te dikhel, andro jiv, andro bare bara/hori. Kada savoro, te avav feder the feder.“

Calo dživipen pes o Zdeňkus Guži šunelas sar Rom the sar phenel, akor andre armada e diskriminacija na has, the avka pre leste varesave manuša na dikhenas mišto. Oda leske has jekh u mek sas olestar zoraleder: „Me sa ľikerďom, phendom mange: te som Rom, ta the avka tumenge sikhavava, hoj the o Rom oda džanela te kerel. Hoj oda džal, te o manuš kamel, u džala dureder, džanela te denašel, te kerel o kliki, shibi, bararela peskeri zor, the aver. Palis imar ňiko na dikhel či sal parno, abo kalo. Džanes, ta sal lačho!“ Te lenge kada savoro sikhada, ta imar džanenas, hoj leske šaj patan.

Sar has 70.–80. berša, ta andre ČSSR maškar o Roma has ajso uprehazdľipen, akor oda has the o Svazos Romengero (SCR). O manuša andre armada našti nič andre kajse sgeľľipena kerenas. O Zdeňkus kerelas choc ča vareso andro romano uprehazdľipen. Bašavelas pre gitara, ta peske kerd'a e kapela u varekana laha bašavelas. Dikhľa les jekh manuš khatar o sociľalno odboris, savo kerelas maškar o Roma, u phučľa lestar, či leske našti varekana šegitinel la buťaha. O Zdeňkus Guži has but lošalo. Chudle jekhetanes te phirel pal o okresis. Avka jov buter prindžarda pal kaja problematika. Dikhľa, hoj nekhbuter kempel le Romenca te kerel buťi te džal pal o školi the pal o khera. Hoj lenge kempel oleha te šegitinel.

Sar avľa o novembris 1989, ta has o Zdeňkus rado. Akor prindžarelas buter romane manušen, ta vičinda le Emiliske Ščukoske, hoj kamel tiš vareso te kerel. Jov has rado the vičinda les pro sgeľľipen andro Rokycany, u kamelas, te avel urdo andre uňiforma. Pro sgeľľipen palis o Guži vakereľas. Phenda odoj, hoj the te hino slugadžis, kamel tiš vareso te kerel, bo hino rado, hoj o režimos peľľa: „Odoj dikhlom o drom perdal sako manuš. Sako šaj diňa peskeri godi. Som manuš, savo bešel andre aja them u kamav vareso te kerel.“

Sar korkoro phenel, dži akor pal e politika na bajinelas, no kadaj phundrača o jakha. Dikhľa, hoj akana šaj le Romenge šegitinel. Aľe na džalas oda lokes. Varesave manuša andre armada leha imar na kamanes te vakereľ, leske oda has jekh. Džanelas, hoj o frčki the o školi lestar na kerde avre manušes, hoj hino o Rom khatar romano gav: „Akana šaj predal o Roma vareso kerav. Te oda

na kerava, ta talam na som Rom. Vašoda oda kamavas te kerel.“

Pal o rokycansko sgeľľipen the sar has kijo Emil Ščuka the dikhľa pes le Jančuha Rusenkoha, ta džanelas, hoj kempel, te la ROI Prahate hin the lokalno zaačhiben. Kerd'a akor koterošňi ROI andro Havlíčkoskero Brodos. Džanelas, hoj odoj hin but Roma, save bi kamenas tiš vareso te kerel, no na džanen sar. Sar kerelas le manušeha khatar o sociľalno odboris, ta les imar o manuša prindžarenas. Has odoj o koterošňo Občanské fórum u odoj has o Rom Dzurka. Chudle jekhetanes te phirel pal romane familiji. Predal o Roma kerde o sgeľľipen andre reštauracija Karel IV the kamenas lenge te phenel: „Ačhila pes kada the akana hin kajso nevo jekhetanihen. Dikhen oda andre televizija, šunen andro radijovos. Akana tiš vareso šaj keren, te kamena. Sar kamena. Me phenav, hoj oda hin e šancija, sar savoro pal soste dahas e duma (nalačo beštípen, o školi, špeciľalna školi the aver) šaj visaras u jekhetanes, šaj sikhavas, hoj oda ela feder.“

Pal o sgeľľipen pale gele kijo familiji u le manušenca, save kamenas, thode pro pindre koterošňi ROI. Phirenas pro sgeľľipena, kerde o programos nekhphareder phučibnenca u polokes chudle te kerel e buťi, te hin sa feder. Le Zdeňkus thode o manuša sar šerales u paš oda has sar koterošňo bičhado paš o vast la Prahakera ROI. Jekh lengeri lači buťi has, hoj chudle pandž khera. O foros kamelas le Romen te thovel te bešel andre jekh kher, no e koterošňi ROI kada na kamelas. Phende akor, hoj te oda kerela o foros, ta o khera na kamen. Tiš phende, te le Romen na thovena te bešel jekhetanes, ta jon korkore kidena avri, kaj save Romen te den te bešel. Palis o foros phenda, hoj oda kerena, sar kamen jon, u diňa pandž khera pro jekh sidľiskos.

Le Gužiskero politicko karijera na agorisaliľa andre koterošňi ROI. Tel Občanské fórum pes dochudľa pre kandidatka andre Čechiko národní poslanecko rada. Jekhetanes leha odoj has the o Ondřejis Giňa, o Karel Holomek the o Dezider Balog. Našti kerde o klubos andre ROI, aľe has andre komisija, savi ala phučibena dikhelas andre calo repubľika. Te kerel vareso buter perdal o Roma, akor na džalas, bo sar phenel o Guži, akor has but aver buťi: „Kampelas te dikhel neve zakoni,

te prekerel o zakoni, save has, te demon-tinel purane zakoni, the aver. Ta amen kamahas, te hin andre Ústava národnost-ních menšin the e romaňi nacija. Oda akor kerd'am.“ Sar zaačhado o Zdeňkus Guži tiš kerd'a bari buťi andre oda, te hin kerd'i e rekonštrukcija andre špitála andro Havlíčkův Brod. Oda pes tiš kerd'a. Leskero mandatos agorisaliľa andro berš 1992. andro nevo avrikidľipen/volbi e ROI imar thoda pengere kandidata, aľe na chudle ajci hangi, keci kampenas. O Zdeňkus Guži has dureder andre politika u kerelas buter politickone serenca, sar hin o KDU-ČSL, abo e Strana Zelených. ●

E Libuše Gužiová le čhavoreha le Zdeňkuha the la čhajoraha la Libuškaha. 1. majos 1973. Havlíčkoskero Brodos.

O Zdeněk Guži la čhajoraha Libuškaha O berš 1978, andro parkos andro Havlíčkoskero Brodos.

O Vojtěch Tóth, la Zdeňkuskera romňakero dad, la čhajaha la Gabrielah. Uľiľa andro berš 1923, mulla čoro 1985. O berš 1962, O Bátovce-Jalakšová.

LETY V NOVÉM DOKUMENTU

Lenka Jandáková / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

V pražském Kině Pilotů se v druhé polovině října uskutečnila premiéra dokumentárního filmu LETY, který natočila organizace ROMEA. Diváci závěrečným potleskem ocenili tvůrce dokumentu Františka Bikára, Violu Tokárovou a Renatu Berkyovou, že dokázali srozumitelně přiblížit dvacet let peripetií boje za odstranění vepřína v Letech u Písku, který se nachází na místě koncentračního tábora, kde byli během druhé světové války internováni Romové.

Nad stříhem dokumentu, který kombinuje výpovědi pamětníků a dobové záběry z archivu ROMEA TV, České televize a archivu Amerického památníku holokaustu či z filmů o koncentračním táboře v Letech s rozhovory s přímými aktéry kauzy, jako je Čeněk Růžička, Fedor Gál, Vladimír Mlynář, Markus Pape, mirovický starosta Adolf Vondrášek, Petr Uhl, archeolog Pavel Vařeka, Daniel Herman a další, strávili více jak půl roku.

Diváky po projekci filmu zajímalo, jaké nové informace je během přípravy filmu překvapily. „Netušili jsme o oficiálních stížnostech Romů v 80. letech na to, že se na místě tábora pase dobytek, nebo že obecní pozemky tehdejší starosta Let Jan Zárybnický umožnil prodat v době, kdy už věděl, že území tábora bude mít status kulturní památky,“ odpověděla odborná konzultantka Renata Berkyová a František Bikár dodal, že určité vysvětlení tohoto kroku nabízí fakt, že mezi starostou Zárybnickým a předsedou představenstva AGPI Petrem Čechem byly vzájemné podnikatelské vazby. Bývalý starosta Let se filmařům odmítl do dokumentu vyjádřit.

O těžkostech natáčení v Letech promluvila filmařka Viola Tokárová, která se věnovala také výběru záběrů z archivů a natáčení v terénu. „Letští obyvatelé včetně starostky s námi sice mluvili, ale odmítali vystoupit na kameru. Bylo cítit,

že jsou tématu přesyceni, nechtějí ho řešit a že jsou znechuceni z praxe některých novinářů, kteří se do Let jednou ročně sjedou a jejich cílem je získat z vyjádření místních nějakou senzaci, skandál.“ Berkyová podotkla, že v protikladu k tomu byl otevřený postoj obyvatel Mirovic, již se do natáčení aktivně zapojili.

Z publika také zazněl dotaz, zda a jak tvůrci naloží s množstvím materiálu, který pro účely vzniku filmu nashromáždili, ale nevešel se jim do hodinové stopáže filmu. František Bikár ubezpečil, že záměrem organizace ROMEA je rozhovory s aktéry, nově objevené skutečnosti a archivní materiály ad. zpřístupnit veřejnosti, a to na webových stránkách, kde budou mimo jiné samostatné rozhovory s pamětníky událostí, další linky letského příběhu, medailony aktérů a těch, kteří se o otevření tématu letského tábora zasloužili nebo se snažili pozornost veřejnosti k němu obracet.

Tvůrci filmu si přejí, aby odstartoval věcnou debatu o historii místa tzv. cikánského tábora, která je stále ve stínu přetrvávajících dohadů, měl-li stát investovat do odkupu vepřína 373 milionů. „Záměrně jsme nechtěli film ukončit odkupem. Ano, určitá satisfakce vůči pozůstalým se ve filmu objevuje, ale příběh nestíhání poslance Roznera za výroky o popírání holokaustu bohužel vypovídá

o hlubším problému, tedy že se stále dokola musí dokazovat, že se romský holokaust na českém území stal,“ vysvětluje Berkyová.

„Chtěli bychom proto film společně s možnostmi diskutovat s jeho aktéry přivést do měst po České republice a vnést do tohoto stále opomíjeného tématu světlo, protože zpochybňování a bagatelizace utrpení Romů za války má přímý vliv i na současnou společenskou situaci Romů. A zájem o vlastní historii bychom chtěli vnést i mezi ně. Sama na sobě jsem během práce na filmu poznala, jak je to pro člověka důležité, i když často psychicky náročné,“ dodala Tokárová na závěr.

Dokument vznikl díky podpoře nadace Bader Philanthropies a Americké ambasády v Praze.

Foto: Nikola Ramešová

BABO, PAPU, VAKEREN!

Paměť Romů vyhlašuje soutěž

ZNÁTE HISTORII SVÉ RODINY?

Zajímají vás životní osudy vašich rodičů, prarodičů a nechcete, aby se na ně zapomnělo?

NAHRAJTE JEJICH ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH A POŠLETE NÁM HO!
Nejzajímavější a nejlépe zpracované příběhy budou oceněny.

JAK POSTUPOVAT?

Natočte vyprávění pamětníka na audio nebo video v českém či romském jazyce v délce alespoň třiceti minut. Nechte ho vyprávět o jeho vlastním životě, ale i rodinné historii, pokud se v rodině traduje.

V rozhovorech se mohou objevit nejrůznější témata od vzpomínek na válku přes vyprávění o životě na Slovensku a v Čechách za komunismu i po sametové revoluci po vzpomínky na různé konkrétní historické události.

Doptávejte se na to, co vám není jasné a co vás zaujme.

Vyprávění shrňte do textové podoby v rozsahu jedné stránky a můžete i připojit kopie rodinných fotografií a dalších zajímavých dokumentů, které se k vyprávění vztahují.

Vše nám pošlete na mail
pametromu@romea.cz do 20. 12. 2019
V případě jakýchkoliv dotazů se na nás neváhejte obracet.
(Pro inspiraci se podívejte na rozhovory s pamětníky na www.pametromu.cz)

Projekt Paměť Romů realizuje ROMEA, o. p. s., za finanční podpory Bader Philanthropies, Inc.

